

ÖREBRO-KAROLINAREN



Nr 53
1993

ÖREBRO-KAROLINAREN

Redaktör: Per Tegner



Utgiven av
Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm

Nr 53 1993

Tryckt på Grafisk utbildning
Virginska skolan
Örebro 1993

Innehåll

<i>Per Tegner</i> , REDAKTÖRENS RADER.....	2
<i>Per Tegner</i> , Gösta Berg (1903 - 1993).....	3
<i>Torsten Holm</i> , Olavus Petri - reformator 500 år.....	6
<i>pereric Boström</i> , PORTRÄTTERNA.....	18
Intervju med <i>Marianne Troselius</i> den 23 september 1993.....	24
Ny organisation.....	24
Mot nya tider.....	25
Skola / museum.....	25
Kultur och Europaklasser.....	26
Uppdragsutbildning.....	26
Frågetecken.....	27
Nya rektorsroller.....	27
Orosmoln.....	27
Slutord.....	28
<i>Ulf Rasmusson</i> , Pensionerade lärare 1992 - 1993.....	29
<i>Per Tegner</i> , NERIKES ALLEHANDA 150 ÅR 1843 - 1993.....	30
<i>Göran Sjöberg o. Lars Otto Berg</i> , Soldat i Närke.....	33
Soldat i Närke.....	33
Hur krigen drabbade Närke.....	34
Fredstiden.....	34
Sanna hed.....	34
Epilog.....	35
Stipendiater.....	37

Årsskriftens adress: P Tegner, Agnegatan 31, 112 29 Stockholm

REDAKTÖRENS RADER

1924 stiftades Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm och 70-årsjubileum kan alltså firas 1994. Här ska blott med tillfredsställelse noteras att sjuttioåringen mår bra och alltjämt tillväxer — sakta men dock! Att det 30 år yngre Sällskapet Karolinare i Örebro också är piggt och krytt rapporterar dess ordförande, "gamle" rektorn *Pereric Boström*. Han har tillställt redaktören "Porträtterna", ett anförande vid det årsmöte i skolans bönsal då det senaste rektor-sporträttet hans eget — avtäcktes (finns återgivet i nr 52 av årsskriften, tyvärr i mycket litet format).

Marianne Troselius, Karolinska skolans rektor sedan 1992, har skrivit en aktuell krönika om sin skola i form av en intervju med henne själv. Roligt att läsa om den optimism hon, trots vissa "orosmoln", känner i sitt arbete. "Vi håller på att få en fin skola med en blandning av gammalt och nytt."

1993 har man firat 500-årsminnet av Olaus Petris födelse, och då Örebro var denne reformators födelsestad och han sannolikt var elev i den skola som så småningom blev Karolinska skolan har det synts vara lämpligt att i vår årsskrift erinra om den märklige mannen, "en av de ädlaste och mest storslagna personligheterna i vår odlings historia" (K Warburg). *Torsten Holm*, den lärde och mångkunnige prosten (som spelade orgel i vår skola på 1920-talet; se ÖrebroKarolinaren nr 48) har i denna årsskrift tecknat ett porträtt av Olavus Petri — såsom han själv skrev sitt namn.

Den i förra numret omnämnda boken av Birger Wennberg om Axel Borg har utkommit 1992. En vacker bok om en konstnär som inte bör bli bortglömd. — 1993 har samme författare också utgivit "I Hjalmar Bergmans kvarter", en bok som med både innehållsrik och underhållande text och med drygt 90 illustrationer ger en god bild av miljö och människor i det Örebro där Bergman växte upp och där han hämtade stoff till många av sina romaner. (Förlag för båda dessa böcker: Nerikes Allehanda.)

PT



Gösta Berg (1903 - 1993)

Gösta Berg var född 1903 i Örebro, där fadern Oskar Berg var folkskollärare. Efter några år i både folkskola och högre folkskola började han i 5:e klassen i Karolinska läroverket, där han vid sidan av studierna tog en mycket aktiv del i föreningslivet. Han var således en tid under gymnasieåren ordförande i både Brageförbundet och Örebro kristliga gymnasistförbund. Tidigt blev han alltså van att

hantera en ordförandeklubba, något som han skulle komma att få god nytta av i en mängd styrelser och sammanslutningar. Men det var museiverksamhet Gösta Berg helst ville ägna sig åt. Som skolpojke började han samla gamla föremål av allehanda slag och ordnade ett eget litet museum på vinden till föräldrabostaden vid Hagastrand.

Och redan som 16-åring fick han en artikel om "Hembygdens kulturminnen och deras tillvaratagande" införd i Nerikes-Tidningen.

Efter studentexamen 1922 följde akademiska studier i Uppsala. Han studerade nordiska språk och religionshistoria och kompletterade sin fil. kand.-examen 1924 med folkminnesforskning i Lund. Fil. doktor blev han 1935 på en avhandling om de nordiska fordonens äldsta historia.

Redan 1924 anställdes Gösta Berg vid Nordiska museet. Han kom att stanna där i nära 40 år, de sju sista åren som styresman — från 1959 med professors namn. Sedan Skansen 1964 blivit en egen stiftelse var han verksam där som chef fram till pensioneringen 1969.

Om Gösta Bergs insatser för svenskt kulturliv har en minnestecknare (Göran Rosander) skrivit bl. a. att han fungerade som en databank för två generationer nordiska museimän. "Allt visste han, allt kunde han skriva om. Hans enorma excerptsamling, resultatet av en lika enorm beläsenhet inom kulturhistoria i bredaste mening, kom kollegor och studenter till godo i form av lappar med litteraturhänvisningar". Nämnas kan att excerptsamlingen består av cirka 50.000 kort, förvarade i rader av kapslar i Ullvi, Gösta Bergs och hans hustru Gunnel Hazelius-Bergs sommarhus i Leksand. Många av dessa excerpter bildade underlag för de bortåt tusen uppsatser som Gösta Berg under årens lopp lät trycka, förtecknade i den nedan omnämnda minnesskriften.

Då Gösta Berg år 1963 valdes till ordförande i Sällskapet ÖrebroKarolinare i Stockholm — där han f. ö. redan 1929 som 25-årig licentiat framträtt som föredragshållare — så skedde det, stilenligt, vid ett sammanträde på Skansen. Skansen, främst Solliden, blev under Bergs elva ordförandeår ofta platsen för sällskapets sammankomster.

Blev vi förresten inte litet extra väl förplägade och serverade då vi hade själve Skansenchefen som värd?

Några sammankomster och utflykter under de här åren var Gösta Berg särskilt engagerad i. Jag nämner färden till Stjernerund, "diktarprinsen" Gustafs slott i Närke, som ägs av Vitterhetsakademien (där Gösta Berg var ledamot) och vidare besöken på Tyresö slott och Svindevik, båda under Nordiska museets beskydd.

[

Gösta Bergs av många omvittnade frikostighet med informationer till kollegor och studerande fick jag själv i viss mån också dra fördel av. Som redaktör för Örebro-Karolinaren hade jag glädjen både att få publicera ett antal uppsatser av hans hand och att även på andra sätt få hjälp att åstadkomma läsvärda nummer av årsskriften: han gav mig exempelvis förslag till artiklar av andra författare.

Vi karolinare som var med under Gösta Bergs ordförandetid minns hur mönstergillt Gösta ledde våra sammanträden och vi glömmar inte hur han under ett anförande — kanske ett tacktal till en föreläsare eller en presentation över en avliden medlem — brukade ur fickan plocka upp en lapp som gav honom möjlighet att exakt återge ett för tillfället lämpligt citat, en dikt, en anekdot eller annat.

Den 31 juli 1993 skulle Gösta Berg ha fyllt 90 år. Den bok som var planerad som en festskrift i anledning av 90-årsdagen har efter Bergs bortgång (den 12 mars 1993) i stället utkommit som en minnesbok, "När livet var som bäst..." (Nordiska museets förlag). En rad kollegor och vänner ger här ett porträtt av forskaren, museimannen och vännen. — Av speciellt intresse för en örebroare är brodern Erik Bergs skildring av barndomsmiljön, Örebro strax efter sekelskiftet.

Per Tegner

Olavus Petri - reformator 500 år

År 1993 har man firat 500-årsminnet av Olavus Petris födelse. Hans namn är för alltid förknippat med staden Örebro, just såsom hans födelsestad. Jubileet har på många sätt uppmärksammats i Örebro.

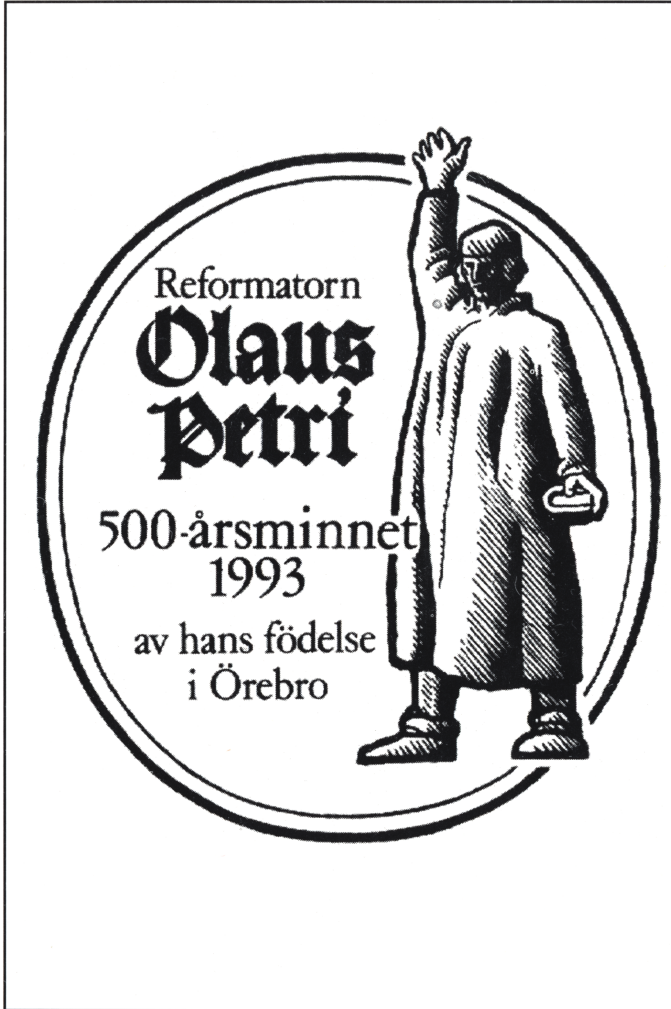
Det började den 6 januari, som är den dag, som i Olavus” självbiografiska anteckningar — den längre versionen — anges som hans födelsedag 1493. Och det skedde på den plats, som i detta sammanhang var den naturliga platsen för upptakten till jubileumsfirandet. Från Karolinska skolans balkong höll landshövdingen Sigvard Marjasin tal och lagman Birger Wennberg gav det historiska perspektivet på liv och miljö i staden, där Olavus — och hans bror Laurentius — tillbragte sin barndom. Vid den för alla Karolinare välkända obeliskan framför skolan nedlades av kyrkoherden i Olaus Petri församling i Örebro, hovpredikanten Karl-Erik Garlöv, en krans.

Jubileumsfirandet fortsatte sedan under våren med arrangemang på olika håll. I kyrkorna, på Karolinska skolan, på Högskolan påmindes man om ”smedsonen från Örebro”. En särskild vecka var avsatt som ”Jubileumsvecka”. Under den veckan inföll den dag, som ända t o m 1992 hade namnet Olavus Petri i almanackan: den 19 april. Som ett utslag av historielösheten har den 1993 två namn: Olaus och Ola!

Dagen firades i Olaus Petri kyrka med bl a tal av f. universitetskanslern, professor Carl Gustav Andréén. Senare i samma vecka hölls på Högskolan i Örebro ett vetenskapligt symposium kring Olavus Petris person och verk.

När man firar ett jubileum är det lätt att låta perspektivet i tiden förskjutas, så att man ersätter det lilla man vet med fantasier om hur man tror det kan ha varit. Olavus Petri lär vi känna främst genom hans skrifter. De är mycket förtegnade om den tid, som hänför sig till hans barndom och uppväxt i Örebro. Att Örebro är hans födelsestad är det ingen som satt ifråga. Men födelseåret, det som bestämmer

jubileums-året, har diskuterats. 1493 är det år som är angivet i Olavus' självbiografiska anteckningar och som i regel godtagits. Födelsedagen 6 januari likaså.



Vykort med anledning av jubiléet. Logotype Lars Eklund

I dessa anteckningar, av vilka den kortare versionen inför årets jubileum översatts från latin till svenska av fil kand Per Larsson, lämnar Olavus uppgifter både om sig själv och sin familj, dock utan att vidröra andra förhållanden än de rent yttre. Vad som döljer sig bakom år och dagar, undandrar sig vår insyn. Vi ställs inte inför något ”hemma hos - reportage”.

En snabb konturteckning av Olavus Petris barndoms-, ungdoms-, och studieår kan se ut så här:

1493 den 6 januari född i Örebro. Föräldrar: Petrus Olavi (Peter Olofsson) och Christina Laurentii (Christina Larsdotter). Fadern var smed. Familjen torde ha haft det relativt bra i ekonomiskt avseende. Om detta vittnar, att båda sönerna, Olavus och Laurentius, fick gå den lärda vägen.

”Från mitt sjunde till mitt trettonde år studerade jag i Örebro” skriver Olavus. Men i vilken skola han gick, kan man bara ha gissningar om. I Örebro fanns dels stadsskolan, dels skolan, som munkarna i karmeliterklostret drev. I stadsskolan placerades de av stadens borgarsöner, som skulle gå den lärda vägen. I Örebro skolas historia av K F Karlson möter vi en uppgift om en studieväg, som går från klosterskolan till stadsskolan och därifrån till katedralskolan i Strängnäs. En annan väg — och troligare — är från stadsskolan i Örebro till Uppsala med både trivialskola och universitet. Nu lämnar Olavus Örebro. Både hans studier och hans kommande gärning är förlagda till andra städer.

Som för så många andra svenska studenter gick för Olavus Petri vägen ut i Europa, och i april 1516 skrevs han in vid det konservativa universitetet i Leipzig. Det var känt som en högborg för skolastiken.

Hans vistelse där blev kort. Sommaren eller hösten samma år 1516 skrevs han in vid Wittenbergs universitet, som blivit känt främst genom Doctor Martin Luthers verksamhet där. Luther hade genom kurfursten Fredrik den Vises av Sachsen initiativ flyttat från augustinerklostret i Erfurt till universitetet i Wittenberg. Kurfursten vill stärka Wittenbergs anseende och ta upp tävlan med Leipzig genom att skaffa bättre lärare.

Vid inskrivningen i Wittenberg använde Olavus namnet Olavus Petri Phase. Det var vanligt, att svenska studenter vid studierna utomlands

begagnade sig av ett tilläggsnamn. Det gjorde senare också Laurentius Petri, men ett betydligt lättförståeligare, nämligen Nericius.

Studietiden i Wittenberg kom att vara avgörande för Olavus Petris verk. Han var där, då Luther spikade sina 95 teser mot avlaten på kyrkdörren, den 31 oktober 1517. Han hade redan den 17 mars 1517 fått den akademiska titeln baccalaureus. Påföljande år — den 10 februari — promoveras han till magister. Det blir, när han kommer hem till Sverige mäster — Mäster Olov. Han lämnade emellertid inte Wittenberg omedelbart efter promotionen, utan stannade till hösten.

Sommaren 1518 kom till Wittenbergs universitet den man, som skulle komma att bli Luthers närmaste medarbetare vid utformandet av reformationens grundtankar. Han kom, icke lockad av Luthers verksamhet, snarast utan något intresse för Luther. Men han övertygades snart av de nya ideerna, och skulle komma att bli ett av reformationens stora namn. Philipp Melanchton var bara tjuugoett år, när han kom till Wittenberg, men betecknades som ett under av lärdom med europeisk ryktbarhet.

De månader, som Olavus Petri stannade kvar, hade han möjligheter att följa Melanchtons undervisning och påverkas av honom. Detta visar sig sedermera i att Olavus Petri skiljer sig från Luther däri, att han inte är lika aggressiv i sitt förhållande till den gamla kyrkan som Luther var.

I november 1518 lämnar Olavus Petri Wittenberg med ett gott förråd av kunskaper och erfarenheter, som han skulle bearbeta, när han kom hem. Vad han främst hade med sig i det andliga bagaget var övertygelsen om Bibelns betydelse för människors tro. Ordet, Bibelns ord, väger för honom mer än allt. Han avvisar i trosfrågor alla hänvisningar till tradition, kyrkofäderna och helgonen. Sola scriptura - Skriften allena - är reformationens formalprincip. Detta är arvet från Wittenberg.

Nu möter vi mäster Olov i Strängnäs. Några data för hans ankomst dit och hans första tid där äger vi inte. Den första händelse, som relateras till hans person, är att han vid tiden för Mikaelsfesten 1520 i Strängnäs domkyrka vigdes till diakon av biskop Matthias Gregorii (Matts Gregersson), den biskop som en månad senare blev det första offret i Stockholms blodbad. Vid det tillfället var Olavus Petri i Stockholm.

[

När mäster Olov kom till Strängnäs, fanns där såsom ärkedjäkne archidiaconus, biskopens i rang närmaste man - Laurentius Andreae.

Denne fick nu efter biskop Matts ta hand om stiftets styrelse. Det var förmodligen han, som satte mäster Olov till lärare i domkyrkoskolan och lät honom predika i domkyrkan. Denne mäster Lars hade tidigt blivit vunnen för mäster Olovs trosövertygelse. Och de två skulle spela den mest avgörande roll för reformationen i Sverige.

Det torde ha varit mäster Lars, som fäst riksföreståndarens, Gustav Erikssons, uppmärksamhet på mäster Olov. Vad mäster Lars talat med Gustav (Vasa) om, har förmodligen varit den nya förkunnelsen, som utgick från Wittenberg och som mäster Olov praktiserat i Strängnäs: att påven, kardinaler och biskopar icke med en enda bokstav i den heliga Skrift kunde styrka, att de hade rätt till sina stora egendomar. Lutherdomen kunde göra den nationella statsmaktens konsolideringsarbete den stora tjänsten att undanrycka de ideella grundvalarna för kyrkans världsliga maktställning. Den lärdomen föll i god jord hos den blivande kungen!

Mäster Lars var kyrkopolitiker på ett helt annat sätt än mäster Olov. Vi skriver nu 1523. En riksdag är samlad i Strängnäs. Här samarbetar Laurentius Andreae och Gustav Eriksson inför det kungaval, som kommer att äga rum. Vid detta val spelade mäster Lars en framträdande roll. Han tjänstgjorde vid valet som notarius. Det var han som sammanräknade lagsagorösterne. Och inför honom, ärkedjäknen, på den av honom framräckta lagboken svor den nye kungen knäböjande och med blottat huvud sin kungaed.

Detta skedde den 6 juni 1523. Den 7 juni följde de kyrkliga ceremonier, som hörde till och som innebar tronbestigningens religiösa stadfästelse. I domkyrkan blev Gustav Eriksson Vasa av mäster Lars utrevad till Sveriges konung.

Allt detta hade Olavus Petri varit med om. Och det är väl inte fel att påstå, att det var dessa tre, konungen Gustav Eriksson Vasa, ärkedjäknen Laurentius Andreae och diakonen Olavus Petri, som skulle genomföra den stora förändringen i förhållandet kungamakt, påvemakt och nationalkyrka, som vi alltjämt lever under verkningarna av.

Olavus Petri befann sig nu i brännpunkten för det politiska skeendet i Sverige. Men vad hade han gjort under tiden mellan händelserna i [

Stockholm i november 1520 och sommaren 1523? Förmodligen har han varit i Strängnäs. Men han har vad vi med ett nutida uttryck skulle säga ”legat lågt”. Han hade efter diakonvigningen varit kansler (sekreterare) hos biskopen. Denna tjänst upphörde av naturliga skäl, när denne avrättades i ”blodbadet”.

Det finns forskare, som har förmodat, att mäster Olov under den här tiden skulle ha återvänt till Tyskland. Där skulle hans reformatoriska hållning ha mognat. Hur som helst — tidigaste uppgift om hans återkomst finner vi i ett brev, som biskop Hans Brask i Linköping den 7 maj 1523 skriver till en tysk klerk och där han klagar över ”en viss person”, som i Strängnäs sprider den lutherska villfarelsen utan att hans överordnade ingriper. Han mötte emellertid motstånd även i Strängnäs. Dekanen vid domkyrkan Nicolaus Benedicti (Nils Bengtsson) gjorde upp en lista på de kätterier, som mäster Olov gjort sig skyldig till i föreläsningar och predikningar, vilka ju då måste ha hållits före 1523. Denna lista sände han till biskop Brask, som berömde dekanen för hans initiativ. Det skall påpekas, att Nicolaus Benedicti var en av samtidens lärdaste svenskar, djupt förankrad i det gammalkatolska lägret. Han hade studerat både i Rostock och Siena.

Hur ställde sig Olavus Petri till den gamla kyrkan, den som han genom sin förkunnelse och sina skrifter bröt upp ifrån? Olavus Petri var icke revolutionär, han var reformator. Han arbetar för en väldig förändring både i gudstjänstlivet, i förkunnelsen och undervisningen. Men han är inte aggressiv på samma sätt som hans läromästare Luther. Man måste fara varsam fram med folket - de hade ännu hört så litet av Guds ord. Det är med Ordet som förnyelsen i kyrkan ska ske.

Och för att det skall verka, måste det förstås. Därför ska predikan utgå från Skriftens ord, och den ska hållas på svenska.

Man skulle rentav kunna sammanfatta Olavus Petris reformprogram i denna sats. Han blev inte bara förnyare av predikans innehåll utan också förnyare av språket. Det är emellertid fel att tro, att det inte funnits predikan på svenska före reformationen!

I mäster Olovs kritik mot den gamla kyrkan — ”påvekyrkan” — lägger man märke till, hur sparsam på förebräelser han är mot medeltidskyrkan för dess gärningslära. Hans polemik karakteriseras av den lidelsefria tonen och frånvaron av absoluta förkastelsesdomar. Men han var inte indifferent. Inte heller kompromissar han med sitt samvete.

Här vill jag citera professorn, sedermera ärkebiskopen Yngve Brilioth, i ett föredrag i Örebro

1929, när man firade 400-årsminnet av provinsialkonciliet i Örebro 1529 — Örebro möte: ”Man kan ifrågasätta, om den litterära Mäster Olov-gestaltens ungdomliga hetsighet över huvud stämmer med den ädelt allvarliga, stundom nästan vemodiga bild, som skymtar genom hans skrifter.”

I sitt förhållande till den gamla kyrkan och i sina krav på förändring och förnyelse kräver Olavus Petri inte något revolutionerande nytt. Han markerade inte på samma sätt som Luther sitt avståndstagande från den katolska kyrkan. Han hade ju inte heller som Luther mött avarterna i relikdyrkan och avlatshandel. Den svenska medeltidskyrkan befann sig heller inte i samma förnedrande situation som den tyska. Och framför allt: Olavus Petri undvek häftiga personliga utfall. Det var saken det gällde: en konsekvent tillämpning av evangelium. Det fanns de, som menade, att det gick alldeles för långsamt att bereda vägen för de nya tankarna. Dem som tänkte så mötte Olavus Petri i Stockholm, dit han flyttade 1524, troligen på inrådan av Laurentius Andreae. Vem annars? Olavus var då icke präst. Han var vigd till diakon.

I Stockholm insattes Olavus som sekreterare i stadens råd. Från den 27 april 1524 har han fört rådsturättens protokoll.

Nu förflyttades reformationens centrum till Stockholm. Nu började Olavus Petris stora offentliga verksamhet.

Som stadens secretarius hade han rösträtt i stadens råd. Han förde stadens Tänkebok. Som diakon fick han predika i Storkyrkan. Och här fanns redan beredd mark för en reformatorisk förkunnelse. De många tyska borgare, som fanns i Stockholm, var redan tidigare påverkade av de nya tankarna genom sina förbindelser med Tyskland.

Det var dessa, som ansåg, att det gick för långsamt med reformationens framsteg i Sverige.

Nu börjar också Olavus Petris litterära verksamhet — hans skriftliga förkunnelse. Vår första reformationsskrift utkom den 14 februari 1526 och bar titeln En nyttig undervisning. Den utkom anonymt. I mycket är den en översättning av Luthers Betbichlein, som utkommit 1522. Men Olavus visar redan här sin självständighet gentemot Luther. Luthers skrift var en evangelisk andaktsbok. Olavus gör den till en omfattande skrift för att ge undervisning om de nya

tankarna. Den är i stort sett fri från polemik. Det var inte genom stridsskrifter, som reformationen skulle genomföras. Olavus Petri är hovsam i sin kritik, men i sak är han fast och orubblig och konsekvent. 1526 kom också översättningen av Nya Testamentet till svenska.

Olavus Petri är framför allt inte intill efterbildning beroende av Luther. I den kyrka, som lever vidare efter den stora omvälvningens tid, som reformationen är, lever mycket av medeltidens svenska kyrka kvar.

1528 blev Olavus Petris stora författår. Det började med kröningspredikan i Uppsala den 12 januari: "en kristlig förmaning till Sveriges inbyggare, utropad i Uppsala över högmäktig furstes konung Gustafs kröning tolfte dag januari 1528". — Det är enda gången som — efter vad vi vet — Olavus Petri predikat i Uppsala domkyrka. Och han var då ännu inte präst.

En kommentator skriver om kröningspredikan: den "är ett mästerstycke av manlig kraft, allvar och frimodighet". Här framställs det teokratiska statsidealet: det är konungens plikt att tillse, att Guds ord predikas; folket benämns "Guds almogha". När konungen avlade kröningseden, utlämnades orden om att älska den heliga kyrkan och styrka hennes rätt. Det var en markering mot Rom.

Märkliga händelser hade utspelats året före. Det var året för Västerås riksdag, som samlades den 16 juni 1527. Att här gå in på grupperingarna bland deltagarna, skulle föra alldeles för långt. Av verkställighetsförordningen för riksdagens beslut — Västerås Ordinantia — utläser vi: påvedömet förbigicks med tystnad, klostren ställdes under statskontroll. Men kyrkans gamla organisation med biskopar, kapitel, prostar, församlingspräster och sockensjälvstyre bibehölls. En helt annan utveckling än i många protestantiska kyrkor på kontinenten!

Ett viktigt beslut var, att predikan skulle ske på svenska. För att prästerna skulle få hjälp med detta, utgav Olavus Petri "En nyttig postilla". Den kom 1528, det stora "skriftåret" för mäster Olov — såsom tidigare sagts. Utöver denna postilla och tidigare nämnda kröningspredikan utgick av mäster Olovs hand sju andra skrifter i skilda ämnen bl a om Guds ord och människors bud och stadgar. Det var alltid aktuella ämnen som behandlades, t ex äktenskapet, sakramenten, klosterleverne.

Olavus var ju icke präst, men såsom diakon stod han under reglerna för celibatet. Vad som vållade mycken kritik mot honom var, att han i februari 1525 ingick äktenskap. ”I herrens år 1525, på lördagen före septuagesima, firades bröllop mellan mig, Olavus Petri och min maka Christina. Häremot protesterade alla papister, eftersom jag ju var diakon” läser vi i hans självbiografiska anteckningar.

I november 1528 kallades ”kyrkornas prelater och lärde män” att vid Kyndelsmässotid 1529 samlas till möte i Örebro. Olavus Petri hade förberett detta möte genom en skrift Om Guds ord och människors bud och stadgar i det andliga, som kom ut i slutet av 1528. Avsikten med mötet var att besluta om ceremonier och kyrkoseder, så att de ej skulle hållas olika i de olika stiftet.

Majoriteten deltagare i mötet utgjordes av ”reformister”, d v s sådana som fann sig i den nya kyrkliga regimen, så långt den ej hindrade katolsk tro och kult.

Besluten vid Örebro möte bär spår av Olavus Petris hållning. Man betonade vikten av predikan och undervisning. När det gällde kyrklig ordning och tukt, präglades besluten av varsamhet. Och ifråga om kyrkoseder och ceremonier visar sig också försiktigheten. Man går varliga fram, men medvetet. Man rörde inte vid den katolska kulten, men förbjöd heller inte evangelisk kult. Man bröt inte formellt med den medeltida kyrkan, men banade väg för evangelisk tro och kult.

Detta var mästern Olovs linje.

Och det var därför han vid sin återkomst till Stockholm efter Örebro möte fick röna stark kritik. Det var de radikala protestanterna, ledande tyska borgare, som mötte honom med förebråelser, att han skulle ha svikit den evangeliska linjen. Såsom tidigare försvarade han sig med, att man måste fara varligt med det ännu okunniga folket och att det man låtit vara kvar av katolska ceremonier inte stred mot Guds ord. Här möter vi mästern Olov såsom den saklige förfäktaren av det nya, som han själv är med att skapa. Han är ingen vulgär agitator, han använder inga invektiv mot dem, som tänker annorlunda.

Besluten vid Örebro möte gav mästern Olov nya uppgifter. Den första han gav sig i kast med var utgivningen av En Handbok på svenska, som utkom i april 1529 och innehöll ritual för dop, vigsel, kyrktågning, sjukbesök, vigning av lik, jordfästning och missdårares dödsberedelse. Handboken var redigerad efter reformatoriska principer, och den var den evangeliska världens första reformerade agenda.

”Ett minnesmärke över en nyskapande tid” är Yngve Brilioths omdöme om Olavus Petris Handbok. ”Den står i sitt nyskapande fast på kyrkans gamla grund. Den utgör ett av de främsta bevisen för den djupa kontinuiteten i den svenska kyrkans historia.” Det är mycket vi har att tacka mäster Olov för!

I handboken ingick inte ritual för mässan på svenska. Det var en mycket känslig sak att ändra på mässan. Olavus Petris väg var: först övertyga, sedan reformera.

Redan 1525 hade man hållit mässan på svenska i Stockholm, och enligt stadens Tänkebok, som ju fördes av mäster Olov, hade man 1530 i rådet beslutat, att ”ingen latinsk mässa skall hållas här i staden”. 1531 kom Olavus Petris Den svenska Mässan, som skulle bli normerande inte bara för Stockholm. Det viktiga nya var, att predikan skulle hållas i mässan. Ingen gudstjänst utan predikan. Till hjälp för prästerna, som var ovana vid detta krav, skrev Olavus Petri En liten postilla.

1530- talet är den ”liturgiska” perioden i Olavus Petris författarskap.

Dit hör också psalmer av mäster Olovs hand, Swenske songer eller wisor 1536, den första fullständigt bevarade psalmboken på svenska.

Den har ett par föregångare 1526 och 1530, men av dessa är den förra helt förlorad, den senare bevarad endast i fragment.

1530 - talet skulle komma att präglas av händelser av genomgripande betydelse för Olavus Petri. Händelserna är alltför komplicerade för att här kunna redovisas annat än som fragment av en framställning.

Det stundade en tid för genomförande av beslutade kyrkliga reformer. Olavus Petri blev 1531 konungens kansler, men avskedades redan i maj 1533. Han ansågs olämplig. Han var profet och predikare, icke politiker, och han passade inte för konungens hänsynslösa realpolitik.

Men ännu är mäster Olov inte ”förbrukad”. Vi äger ett vittnesbörd om hans storhet och hans förmåga att gripa in på olika områden. Den nya ordningen satte spår även i vårt rättsväsende, och man är benägen att förlägga det första utformande av Olavus Petris Domareregler till denna tid, mitten av 1530 - talet.

Nu var Laurentius Petri, mäster Olovs bror, ärkebiskop, den förste evangeliske ärkebiskopen, insatt i sitt ämbete 1531. Man skall inte jämföra ”storebror” och ”lillebror”. I fallet bröderna

Petri - smedsönerna från Örebro - kan man enkelt uttrycka förhållandet mellan dem så: Olavus var banbrytaren, nydanaren; Laurentius var uppbyggaren av kyrkan på den grund Olavus lagt. Man kan inte tala om två reformatorer, även om vi i Örebro har dem sammanförda till en staty.

Lyckans hjul vänder på 1530 - talet nedåt för de båda reformatorerna Olavus Petri och Laurentius Andreae. Kungen ändrade inställning gentemot de protestantiska samlingssträvandena i politiken i samband med att han fick nya rådgivare, tyskarna Konrad von Pyhy och Georg Normann. Under von Pyhys ledning bildades en för den svenska utvecklingen främmande byråkratisk organisation. Nu började en systematisk utplundring av kyrkornas skatter, kyrksilver och annat, varom Stockholms medeltidsmuseums utställning sommaren 1993 "Helgerånet" är ett värt vittnesbörd.

Olavus Petri skrev nu på sin svenska krönika, där kungen anade dold kritik av hans framfart med kyrkoegendomen. Det som skulle utlösa monarkens vrede var emellertid den "Predikan mot de gruvliga eder", som mäster Olov höll i början av 1539 — ett ödesår för Olavus Petri. Kungen kände sig träffad av Mäster Olovs klarspråk. Allt tryckt lades under censur.

Vid Laurentius Petris vigning till ärkebiskop hade kungen markerat sin överhöghet över kyrkan genom att själv sätta biskopskräklan i den nya ärkebiskopens hand.

I augusti 1539 samlades ett kyrkomöte i Uppsala. Där förklarades, att reformationsverket skulle fortsätta i stramt kunglig regi. Ledningen skulle inte längre ligga hos reformatorerna och kyrkan. Mot bakgrunden av dessa intentioner från statsmaktens sida växte medvetandet om vikten av ämbetet hos reformatorerna. Mäster Olov markerade sitt ställningstagande på så sätt, att han reste från kyrkomötet över Stockholm till Strängnäs, där han den 20 augusti 1539 prästvigdes av biskop Botvid Sunesson.

Ett avgörande ingrepp i kyrkostyrelsen skedde, då konungen den 8 december 1539 utfärdade den nya förordningen om kyrkostyrelse.

Hela biskopsorganisationen sköts åt sidan. På kyrkan överfördes ett ämbetsmannastyre efter tyskt mönster. Kungen förstod, att dessa åtgärder skulle väcka stark opposition och att det gällde att i tid knäcka och tysta motståndarna Olavus Petri och Laurentius Andreae.

Detta är bakgrunden för den herredag, som sammankallades till Örebro i slutet av december 1539.

Här uppsattes en domstol med kanslern von Pyhy, de tre biskoparna i Uppsala, Strängnäs och Västerås samt tio världsliga herrar som bisittare. Herredagen synes tillika ha varit ett kyrkomöte för Mälarestiftelsen. Det var därför, som Laurentius Petri tvingades vara med och uttala domen över sin bror.

Domen föll den 2 januari 1540. Olavus Petri och Laurentius Andreae blev båda dömda till döden. Under hela Olavus Petris verksamhet i Sverige hade de följts åt. Nu skulle de följaskas åt i döden. Men de benådades. Deras inflytande på de kyrkliga händelserna var emellertid beskuret.

Några uppgifter från Mäster Olovs sista decennium får vittna om, hur kungen återigen visade honom förtroende. Redan 1541 satt han med i kungens stora råfsteting. 1542 erhöill han inkomsten av Alunda pastorat. 1543 insattes han åter som kyrkoherde i Stockholm. "Hans sista år som kyrkoherde innebar en konsolidering av reformationsverket i Stockholm." (R.Murray).

Till mäster Olovs sista år hänför sig bibeldramat *Tobie Commedia*, som utgavs anonymt. Detta drama framfördes under jubileet i Örebro av elever från Karolinska skolan.

Olavus Petri avled den 19 april 1552. Han fick sin grav i Storkyrkan i Stockholm. Hans hustru, en son och en dotter överlevde honom.

Den bild, som Olavus Petri - jubileet 1993 har frammanat, är väl värd att bevara.

Torsten Holm

PORTRÄTTERNA

*Uppå ett gammalt gods, ett arv av gamla fäder,
en skintorr grevlig änka satt.
Var skral, drack ständigt te på fläder
och hade ben som spådde väder
och leddes merendels besatt.
En dag — Gud vet hur det var fatt*

Anna Maria Lenngrens dikt följer oss gamla ”karolinare”, evad vi sitter eller står, varhän vi går, som ett resultat av våra energiska svensk-lärares obarmhertiga krav på fasta kunskaper. I skolans bönsal, eller som Urban benämnde den, aula blir de verserna särskilt aktuella. Här runt väggarna hänger alla de gamla porträtten vars blickar övervakade oss under morgonböner och skrivningar under alla våra Karro-år. För min del har det blivit extra många. Även för vår inre syn kan kanske de flesta av oss minnas namnen på rektorerna och den övriga prominensen.

Liksom den besatta dvs senila grevinnan har jag gripits av en okuvlig lust att presentera för er det lilla jag vet av kulturhistoria, som porträtten i denna ”solennitetssal” från 1856 och 1863-64 vittnar om.

Personerna på porträtten känner många av er både genom hörsägnen och av egen erfarenhet rätt väl. Phragmén ler blott mot oss ibland och Otto Joel Gumaelius anletsdrag mulnar. Urban Ursings vitnar i grågrönblek vrede — som de gjorde i verklighetens värld — och blir som skurna i järnek, de där legat i ättika i 3000 år (citat efter Sven Lidman). Det som är mindre väl känt och oftast glöms helt är personerna bakom tillkomsten av porträtten; konstnärerna som skapat dem och omständigheterna kring tillkomsten och orsakerna till att porträtten finns just här.

Eine Kurze Einführung kommt hier:

En person som förekommer både i Anna Maria Lenngrens tidigare citerade dikt och som tavla här är Fredrik den förste. Jag frågar mig, är det deponering eller deportering till en pojkskola i landsorten för den ”store flickjägaren?” Originalen är en tavla av Martin Mijntens på Gripsholms slott från 1730 - 31. Lorentz Pasch d.ä. har gjort den kopia som hänger här i aulan. Paschs är en känd målarfamilj i kongl. huvudstaden från 1700 - talet.

Det välkända Karl XII - porträttet i fonden har målats i David Kraffts ataljé. Båda de stora tavlorna i fonden är gåvor från Nationalmuseum. Den största dyrbarheten i samlingen är den minsta tavlan på fondväggen, den föreställande biskop Tingstadius i Strängnäs, död 1827. Den är signerad av Per Krafft d. y. , en av sin tids förnämsta porträttmålare, tillika professor i teckning vid Konstakademien.



Biskop J A Tingstadius

Karl XII och Fredrik I har ingenting med Karros historia att göra. Det har däremot biskop Tingstadius. Han startade efter eller i samband med riksdagen 1807 en insamling bland prästeståndet för Örebro förfallna skolas upprustning, han fick kungen och kronan att upplåta ett bättre hus än gillesalen bredvid Nikolaikyran till skolverksamheten, ett hus väster om nuvarande Centralpalatset där Storgatan nu börjar. En skylt på väggen i hörnet talar om att här låg skolan mellan 1810 och 1832. Han var också den drivande kraften bakom namnet Schola Carolina som skolan fick i januari 1811 genom kungligt brev förmedlat av landshövdingen till evinnerlig åminnelse av tronföljarvalet i Örebro 1810. Tingstadius utverkade också pengar till nybygget 1829 — 32 ur kungens handkassa. Först 5000, senare ytterligare 1000 riksdaler riksgälds.

Bysterna av Karl XIII (den flintskallige) och Karl XIV Johan (den skönlockige) har ännu mer med skolans historia att göra. Namnet Karolinska kommer från dem. Karroeleven, kyrkoherden i Örebro, skolans inspektor under många år, sedermera domprosten och titulärprofessorn P. O. Gravander använde sitt inflytande vid hovet för att åstadkomma flera gåvor till skolan, bl a. bysterna som är repliker till original beställda av kungahuset och utförda av professorn vid Konstakademien och hovskulptören J. N. Byström, en av Sergels efterträdare, mestadels verksam i Rom.

Hovmålaren Carl Teodor Staaf kallades våren 1862 till Örebro för att måla avgående rektorn Otto Joel Gumaelii porträtt. Carl Olof Bergström har i Samfundet Örebro Stads- och länsbiblioteks vänners Meddelanden nr 38 från 1972 publicerat målarens brev hem till sin fru i juni 1862, där han beskriver hur väl han undfagnats under sin tid i den trevligaste småstad han sett. Han deltog bl a i examen för 462 elever och nära 30 lärare. Han vållade uppståndelse i solennitetssalen, där porträttet skulle hänga, och skålades för i skarpskyttarnas fest för 3000 personer på "landshövdingeholmen" dagen efter examen. Man får av brevet en bra bild av den för sin lättja kände porträttmålaren, vars like inte fanns i småstaden, och anar i bakgrunden den lokale "kungen i kulturlivet", som Otto Joel G. var och hans intressanta familj.

För de övriga rektorsporträtten har till en del kända lokala konstnärer anlåtats. Så har Lars Johan Phragmén (rektor Blidbergs i Markurells i Wadköping) målats av "älgmålaren" och Örebrokarolinaren Axel Borg. Birger Wennberg har skrivit en bok om Axel Borg, som avlade studentexamen här 1868 och sedan efter en kort tids studier i Uppsala blev akademi-kamrat

med Carl Larsson vid Konstakademien och gjorde sällskap med honom till Paris. Axel Borg hade en bror som var lärare vid Karolinska läroverket på sin tid — också Hjalmar Bergmans — och dennes dotter Greta Borg blev gift med Sam Adrian känd för de flesta nu levande karolinarna som kapten Adrian och gymnastikläraren nr 1. När Greta Borg vikarierade för sin man var hon Karros första kvinnliga lärare, men fick inte gå in i kollegierummet, där man inte ens accepterade doften av en kvinna på den tiden. Porträttet av Phragmén finns åtminstone i två exemplar, det andra hänger i stadsfullmäktiges sessionsal. Också där spelade Phragmén en framstående roll.

En av skolans egna lärare, lektorn i kemi Verner Holmqvist, känd i elevsammanhang som Grisen, har målat två rektorsporträtt, Josef Bogislaus Linds och Tage Koraens. En jättestor duk av Holmqvist var en del av bakgrunden till fjällfloran i skolans museum, den del som tillkom vid nybyggnationen 1936. Fjällandskapet pryder numera elevkafeterians stora matsal. Annars målade Verner Holmqvist mest västkustmotiv i sin ateljé på Tjörn där han hade sitt sommarställe.

Två på det tredje. Det sägs att Holmqvist också hade förväntat sig att få uppdraget att måla Urban Ursing sedan denne i samband med 60-årsdagen 1955 fått en stor summa pengar insamlad bland elever, lärare och andra med anknytning till skolan för att utgöra en porträttfond, så att Ursings porträtt vid hans avgång kunde hängas i aulan.

Men Urban Ursing valde en erkänd porträttmålare i Stockholm att sitta för, Carl Mikael Gunne, amanuens och intendent vid Nationalmuseum, innan han ägnade sig helt åt att måla. Gunne studerade för Helmer Osslund och har tagit intryck av franska modernister.

Landskap från Italien och Frankrike har han målat men också svenska kustmotiv. Porträtt av Gustav V och Sigurd Wallén finns av hans hand. Jan Mårtenson kallar i Utsikt från min trappa Urban Ursing, som var hans rektor, „en kraftfull personlighet med ansiktet hos en romersk centurion.” Konstnären har verkligen fångat det draget. Vi elever minns hans urbana vänlighet och hans vrede.

Carl- Olof Bergström som hade en unik men inte nedtecknad kunskap om skolans konst har om rektor J.E. Stömbergs porträtt antecknat ”E. Stenberg, signerat 1905? Efter fotografi.”

Sannolikt avsåg han Emerik Stenberg, professor vid Konsthögskolan 1909-12. Verk av honom finns i Nationalmuseum och Göteborgs museum. En av hans ateljeér fanns i Leksand. Utmärkta personporträtt av hans hand finns i teologiska fakultetens ägo i Uppsala och i Viterhetsakademiens lokaler.

Klas Melander, av riktigt gamla årgångar karolinare kallad Tjasse, var rektor mellan 1902 och 1918. Hans porträtt har målats av Paul Stollreicher. Mina uppslagsböcker säger ingenting om honom.

Återstår så Carl Olof Bergströms porträtt.

Jag minns tydligt den dag i april 1984, när jag fick följa med ut till Karl Gustaf Pehrsons lilla hus i den gamla bebyggelsen i Hovsta, som numera är en av Örebro's sovstäder med mycket ny bebyggelse och förortscentrum. Konstnären var son till Viking-Pehrson och tog studenten på Karro 1932. Carl Olof hade suttit modell några gånger för honom och det hade också tagits foton av Carl Olof framför en av hans bokhyllor, en kongenial bakgrund till polyhistorn och litteraturvetarens porträtt. Så som Karl Gustaf Pehrson fångat hans bild, så minns vi honom.

Några ord också om det porträtt som lämnar sin plats i aulan för ett nytt rektorskonterfej målat med genial porträttlighet av samme Karl Gustaf Pehrson.

Hugo Adolf Hamilton, fideikommissarie till Boo skänkte den 8 april 1856 en summa pengar (1500 riksdaler) till ett stipendium för en obemedlad yngling i fjärde klassen, som fick behållas hela skolan igenom och något år vid akademien med företräde för ynglingar från Boo församling. Sonen Carl Gustaf Hugo hade haft förmånen att under några år åtnjuta sin första undervisning i Otto Joel Gumaelii förträffliga och reformerade elementarläroverk, ett av de förnämsta i landet då för tiden.

Denne Hugo Hamilton var under 1830- talet kronprins Oscars kammarherre. På 1840- talet blev han Sveriges förste generalpostdirektör och var under en tid också landets teaterchef. 1848 drog han sig tillbaka till sitt gods, Boo. Hans porträtt målades av Wilhelmina Lagerholm, en gång extra elev vid Konstakademien därför att hon var en av dess första kvinnor. Här i Örebro var hon innehavare av en välkänd och välrenommerad fotografiateljé. Senare etablerade hon sig i Stockholm.

Låt mig slutligen omnäma det originella rektorsporträtt som hänger längst ner i aulan på östra sidan. Det bygger på en autentisk pennteckning som lärjungen Lars Wivallius en gång gjorde av sin rektor Jacobus Rudbeckius Boose som skapade den mönsterskola för det svenska gymnasium hans bror Johannes kom att införa i Västerås 1623. Med denna teckning

av Wivallius som förlaga har den sydsvenska porträttmålaren Endis Bergström gjort en oljemålning till minne av Jacob Rudbeckius. Den torde kunna dateras till 1890-talet.

Anförande vid Sällskapet Karolinare i Örebros årsmöte 1992, då det nya rektorsporträttet avtäcktes av Bildningsnämndens chef Lars Erik Lauenstein.

pereric boström



*Rektor Jacobus Rudbeckius
Målning efter teckning av Lars Wivallius*

Intervju med Marianne Troselius den 23 september 1993

Den 2 januari 1992 var en gråkall, mulen dag med regndropparna hängande 1i luften. Nog kunde det ha börjat bättre tänkte Marianne Troselius, när hon för första gången klev in i Karolinska skolans byggnad som dess rektor:

— Byggnaden verkade så sliten och jag tänkte, att milde tid, hur ska jag kunna åstadkomma något här? Skolan såg exakt likadan ut som jag mindes den från min ungdom, då när den var Högre allmänt läroverk för gossar. Det kändes som om tiden stått still i 30 år.

Men under de tre terminer Marianne Troselius varit rektor har en del hänt på Karolinska, kärvänligt kallad Karro. För det första har skolan byggts om. Nytt ventilationssystem och handikappanpassning har inneburit mycket bök för både personal och elever. För det andra har skolan, mitt i allt detta stök, förberett sig för den nya gymnasieskolan med ett helt nytt program — det estetiska.

— Det har varit tre slitsamma terminer, medger Marianne. Men jag känner att vi är på rätt väg. Det är många spännande saker som hänt och kommer att hända på Karro.

Ny organisation

Ny gymnasieskola innebär förändringar. Det första Marianne Troselius gjorde var att ta reda på vilken vilja till förändring som fanns på skolan. En sådan process kan leda till konflikter och det gjorde den också på Karro.

— Men, säger Marianne, jag handlar så som jag tror är bäst för skolan, ett mål en rektor alltid måste ha. För övrigt tror hon att konflikter ibland kan vara nödvändiga, ja till och med bra:

— I det här fallet blev resultatet en ny organisation som jag och många andra hoppas mycket på. Den ger ett medinflytande åt personal och elever, samtidigt som den är ett smidigt system för information.

Mot nya tider

Men det finns flera förändringar hon skulle välkomna:

1. En ändrad syn på eleverna.

Den enskilde eleven ska stå i centrum, inte den totala klassens behov.

Hon vill ha färre prov och ett bättre utnyttjande av lektionerna:

— Det gäller att ta till vara både elevernas och lärarnas kunskaper.

Det här innebär att eleverna får mer att säga till om, men också att de får ta ett större ansvar för sin egen inläring.

— Att eleven lär sig något vilar inte bara på skola och lärare utan lika mycket på eleven.

2. En utvidgad demokratisk människosyn.

— En syn där man accepterar att alla människor har något att tillföra samhället, även om inte alla är lika eller har samma förutsättningar.

3. En ändrad syn på kunskap.

Lär skolan ut de rätta kunskaperna, undrar hon? Speciellt med tanke på hur arbetsmarknaden ser ut?

— Det är en viktig fråga att diskutera.

4. Föräldramedverkan.

— Jag vill ha föräldrar med i skolkonferenserna som idégivare och bollplank. Dessutom får de vid frukostbordet höra allt sådant som jag gärna skulle vilja höra. Jag önskar att lärare och elever kom mera till mig med sina problem. Hur ska jag annars kunna göra något?

Marianne har redan märkt att eleverna har stora ambitioner att delta aktivt:

—Det allra bästa är emellertid en öppen dialog i klassrummet där båda parter kan diskutera sina förväntningar på varandra. Läraren ska inte känna sig klämd mellan skolläring och elever. Lika lite som eleven ska känna sig tillplattad av lärarens krav eller inte våga säga ifrån på grund av hot om sänkt betyg.

Skola / museum

På grund av skolans ålder känner sig Marianne som hälften rektor, hälften museiintendent.

— Det finns mycket som är värt att bevara och vi vill gå en balansgång mellan gammalt och nytt. Vårt mål är att skapa en profil åt skolan, där tradition och förnyelse går hand i hand.

I den fortsatta renoveringen ska man ta reda på mer om hur skolan har sett ut:

— Vi har bland annat tagit fram prover på den gamla färgsättningen, som ska ligga till grund för den nya. Marianne vill ha tillbaka Karro i Örebro kulturliv. Skolan hör hemma på stans kulturstråk med sitt museum, sin fina orgel, sin myntsamling och den nyrenoverade frescomålningen i gymnastikhallen, anser hon:

— Men det verkar som om politikerna i stan har glömt bort Karro i det sammanhanget.

Kultur och Europaklasser

Karolinska satsar framför allt på kultur och internationalisering. Stallet är omgjort för undervisningen i musik och översta våningen i huvudbyggnaden hyser numera undervisningen i bild. Danslektionerna hålls i Gamla Värmbadhuset och teaterklasserna håller till i Gamla Folkets hus.

Förra året startade en Europaklass med inriktning på tyska och i år startar en klass med inriktning på franska. Det har medfört en hel del utländska kontakter.

— Dessutom har vi ofta fått ta emot utländska gäster på önskemål ifrån Högskolan i Örebro. Vi känner oss lite som gymnasieskolans ”finrum” i Örebro.

Uppdragsutbildning

Sedan i våras säljer skolan utbildning till intressenter utanför den kommunala verksamheten. Länsarbetsnämnden hör till kunderna, liksom staten som köpt påbyggnadskurser för elever med tvåårigt gymnasium.

— 1992 gav ett rejält överskott. Pengarna kommer väl till pass. De har bland annat gått till skolans upprustning, en ny datasal samt till en parabol med TV och video för modernisering av språkundervisningen.

Frågetecken

Ett stort frågetecken är om eleverna i framtiden fritt ska få välja skola. Det är stort tryck på Karro redan idag och blir det större måste skolan byggas ut.

— Men det är ett politiskt beslut, kommenterar Marianne. Blir det fri konkurrens måste skolorna också börja marknadsföra sig, något de inte gjort tidigare.

— Det kan vara en fördel. Då tvingas vi tänka efter vad vi är bra på och vilka gemensamma mål vi har. Det svetsar ihop gänget.

Nya rektorsroller

Marianne ser rektorsrollen som att vara en coach för ett lag:

— Där har eleverna ställt upp och verkligen gett mig chansen att agera som en sådan, speciellt på deras Krampendagar. Jag måste säga att jag aldrig tidigare mött en sådan värme från en elevkår som på Karro. Det är roligt att ställa upp för dem. Man får alltid något tillbaka.

Till coachrollen kan hon lägga ämbetsmannarollen, den som representerar skolan i officiella sammanhang. Dessutom ska hon vara ledare för ett antal välutbildade lärare:

— Av tradition har många lärare stängt klassrumsdörren och nästan bedrivit sin undervisning som ett enmansföretag. Min önskan är att de ska öppna dörren och dela med sig av sina erfarenheter, goda och dåliga.

Att erkänna att man har problem är ingen svaghet utan en styrka hävdar hon:

— Jag hoppas att jag kan vara en vägvisare till mer samarbete mellan lärarna.

Slutligen fungerar hon också som företagsledare. Skolan får en rambudget och sedan ska rektorn göra upp en detaljplan.

— Det här är en ny del i vårt jobb, betonar hon. Jag ska förhandla om hyror, skolmat, städning och allt annat som rör skolan centralt. Vår omorganisation kom i rätt tid eftersom den innebär att jag kan delegera en del frågor till de biträdande rektorerna.

Orosmoln

Kommunförbundet har gått ut hårt och kräver att lärarna ska vara mer av sin arbetstid i skolan. Lärarna har sagt nej.

— Båda sidor har grävt skyttegravar, nu väntar de på ”kriget”.

För egen del ser hon en möjlig lösning så här: Varje lärare kommer i förhandling med skolledningen överens om dels ett antal undervisningstimmar, dels ett antal timmar med andra arbetsuppgifter.

— De kan vara av social eller administrativ karaktär. En lärare som undervisat i många år vill kanske dra ner på antalet lektioner och ägna en del av sin tid åt elevvård eller pappersarbete. Ett flexiblare system borde vara till nytta för alla.

Slutord

Det har blivit långa arbetsveckor för Karros kvinnliga rektor, upp emot 70 timmar. Skulle hon ha tagit jobbet även om hon hade vetat att det skulle bli så tufft?

— Ja! Jag kom i rätt tid, har fått vara med och skapa något helt nytt.

Det känns bra.

Vad är hon mest stolt över?

— För det första: dialogerna med elevkåren. Ska skolan förändras måste eleverna hjälpa till. Det är deras behov som ska ligga till grund.

— För det andra: att vi håller på att få en fin skola med en blandning av gammalt och nytt.

— För det tredje: de internationella kontakterna som vi har byggt upp. De tre terminerna har även påverkat Marianne Troselius personligen: — Jag har vuxit som människa och har fått lära mig att man inte kan förändra utan att förankra och att man måste skynda långsamt.

— Dessutom har jag lärt mig att alla måste ha ett liv utanför skolan.

Även en rektor.

Ansvarig för intervjun:
Marianne Troselius

Pensionerade lärare 1992 - 1993

Fem profiler har sedan förra årgången av Örebro-Karolinaren kom ut, gått i pension, Bengt Pettersson vt 1992, Elsie Bäckström till julen 1992 och Hans Karlsson 1 mars 1993, samt Ann-Marie Billing-Ottosson och Bertil Zetterberg vt 93. Alla fem har ägnat i stort hela sin lärargärning åt Karolinska skolan. Bengt Pettersson, adjunkt i Ma och Fy, kom genom sitt timida sätt, sin underfundiga humor, sitt aldrig sinande intresse för elever att sätta prägel på fysikinstitutionen.

Otaliga är de timmar han ägnade åt nya lärare, att sätta dem in i hur institutionen fungerade, hur kurserna kunde läggas upp, rättvisa vid fördelning av frågor till elever osv.

Elsie Bäckström, idrottslärare sedan skolan även kom att ta emot flickor alltså från 1960, har också som de andra lagt ner hela sin själ i sitt arbete. Otaliga är de elever som drillats i idrott av olika slag av Elsie. Med sitt skånska idiom och sitt bestämda sätt satte hon sig i respekt hos många, men många är de elever som Elsie ägnat stor omsorg.

1956 kom Hans Karlsson till skolan som adjunkt i Ma och Ke.

Många lärjungar har fått ta del av hans gedigna kunnande, hans fasthet i umgänget med elever och kollegor. Hans Karlssons stora rättspatos vann allas respekt.

Ann-Marie Billing-Ottosson, skolans hittills enda kvinnliga lektor i latin, lämnar ett kunskapsmässigt stort tomrum efter sig. Hennes kunnande har inte bara elever haft glädje av utan även kollegor. AnnMarie har alltid varit och är nyfiken på det nya, det för henne okända. Därför var det naturligt för henne att vid skilda tillfällen vikariera som skolledare. Ann-Marie Billing har återvänt till Uppsala för att återuppta sina forskningsuppdrag.

Den sista i raden av pensionärer, Bertil Zetterberg, var adjunkt i Fr och En samt under många år ansvarig för IS-studion (inlärningsstudio för språk). Den sistnämnda var en ögonsten för honom. Bertil var den som från första början byggde upp nämnda institution.

Ulf Rasmusson

NERIKES ALLEHANDA 150 ÅR 1843 - 1993

”När den unge rektor Otto Joel Gumaelius 1829 anlände till Örebro började han, som redan förut haft en liknande befattning i Strängnäs, omedelbart taga itu med icke blott den uppväxande ungdomens fostran i Schola Carolina utan också med hela det nerkiska samhällets uppfostran till bättre seder, vett och uppförande. Bl. a. instiftade han 1831 ett Läsesällskap, som han sedan dirigerade i många år, samt tog initiativet till flera andra reformer. Men han kom snart underfund med att för att få någon framgång för dessa, som ofta måste framdrivas under starkt motstånd från de i staden styrande, behövde han ett organ, där han kunde framföra sina tankar och motivera dessa.

Så kom det sig att han slog sig ihop med den ävenledes oppositionellt anlagde stadsfiskalen Svante Falk, och de uppsatte 1843 gemensamt en tidning som de kallade NERIKES ALLAHANDA (senare ändrat till Allehanda). Falk blev förläggaren och den tekniske chefen, medan Gumaelius var den egentlige redaktören.”

Ovanstående rader är citerade ur den krönika som utgavs till Nerikes Allehandas 100-årsjubileum 1943. Författare är Valter Bratt, tidningens chefredaktör 1917 - 1937. Då tidningen 1993 högtidlighöll 150-årsdagen utgavs en ny rikt illustrerad jubileumsbok, med bidrag av flera författare. I förordet konstaterar nuvarande verkställande direktören "med glädje och stolthet att tidningen är Sveriges största landsortstidning med en obruten upplageökning under 40 år". Upplagan är drygt 71.000 exemplar per dag. Till landsorten räknas här ej Göteborg och Malmö.

Av de ovan citerade orden av Valter Bratt — som också återges i den nya jubileumsboken — framgår alltså att det gamla Karolinska läroverkets rektor var en av tidningens grundläggare och dess förste redaktör. Under Gumaelius' energiska ledning hade skolan blivit ett av Sveriges mest ansedda läroverk. Att vid sidan av ett intensivt skolarbete redigera en tidning tyder på en mer än vanlig verksamhetslust.

[

Det inte minst intressanta kapitlet i denna jubileumbok har Sture Nilsson skrivit: ”Epoken Ljung 1933 — 1975”. Det är historien om den 32-årige advokaten Claés Ljung som 1933 förvärvade aktiemajoriteten i det bolag som gav ut Nerikes Allehanda. För 180.000 kronor köpte Ljung tidningen, en god affär skulle det visa sig. I köpet ingick också det ståtliga Sparbankshuset vid Norra Strandgatan, där tidningen med bl. a. ny rotationspress flyttade in och där den alltjämt har sina lokaler.

Nu, 1933, satt alltså Claés Ljung där med en tidning utan att äga någon egentlig insikt i hur tidningsverksamhet skulle bedrivas. Men det har berättats att han ringde upp Vestmanlands Läns Tidning och lade fram sitt problem ungefär så här: ”Mitt namn är advokat Ljung i Örebro. Jag har råkat få en tidning. Kan jag få komma över och titta hur ni gör?” Det fick han.

Claés Ljung kom att med stor framgång leda sitt tidningsföretag under fyrtio år. Han var själv under många år både VD och chefredaktör. Men han var väl främst affärsman. Han började snart köpa upp andra tidningar, först Bergslagsposten i Lindesberg och senare bl. a. Motala Tidning. Dessa båda utkommer alltjämt, medan en del andra lagts ned. Förvärvet av Nerikes-Tidningen väckte stor uppmärksamhet. Kollegan Örebro-Kuriren skrev om den "tidningsslukande örebroadvokaten": ”Nu uppslukas också Närkesfrisinnets gamla organ av den liberala trusten.” Det var ju den ansedde riksdagsmannen och nykterhetsivraren Elof Ljunggren som stod i spetsen för NT.

Sedan Claés Ljung 1974 avlidit ville hans efterlevande efter en tid sälja NA och efter många turer - där också A-pressen var med och bjöd - såldes tidningen för cirka 16 miljoner kronor till Liberala Tidningar KB. I köpet ingick också Bergslagsposten och Motala Tidning.

Gunnar Helén — som hade spelat en viktig roll i de förhandlingar som ledde till att NA förblev en liberal tidning- var styrelseordförande i NA 1976 — 1990 och är det alltjämt i dess moderbolag. Han har i jubileumsskriften bidragit med en uppskattande skildring av vad fyra chefredaktörer (Anders Clason, Hans Bergström, Sigfrid Leijonhufvud och Olle Nilsson) och en verkställande direktör i NA utträttat. Här skall endast en förbättring i fråga om utdelningen av tidningen omnämnas, genomförd under ledning av verkställande direktören

Lennart Ohlsson-Leijon. Tidningen har tagit över "utbärningen" även på ren landsbygd. Cirka 8000 prenumeranter på NA som tidigare fått vänta på att tidningen skulle komma med lantbrevbäraren kring tolvslaget får från 1986 sin tidning före klockan sex på morgonen. En färgglad tupp är symbolen på de bilar som fraktar tidningarna. Så är då Nerikes Allehanda en verklig morgontidning!

Per Tegner



Sparbankshuset som nu är "Allehandaborgen"

Soldat i Närke

Landsarkivarie Lars Otto Berg, Landsarkivet i Uppsala, hade fått tre rubriker att välja på, när han inför 80-talet medlemmar skulle tala vid Örebro-Karolinarnas höstmöte på Sällskapet i slutet av oktober 1992.

Det var ”Närke i krig och fred”, ”Soldat i Närke” och ”Överste Hamiltons brännvin, orsak och verkan”.

Lars Otto Berg konstaterade inledningsvis, att det första ämnet hade sina begränsningar, eftersom de senaste krigshandlingarna i Närke härrör sig från januari 1522, nämligen då Gustaf Vasas trupper belägrat det av danskarna besatta Örebro slott. Att en amerikansk Liberatorbombare under andra världskrigets slutskede lyckats landa på Örebros lilla gräsklädda flygfält, ansåg landsarkivarien vara mer perifert.

Det tredje ämnet, husaröversten, greve Hugo Jacob Hamiltons överstebrännvin och dess verkan, sade han sig inte ha ägnat mer ingående studier. Han hade dock noterat, att ätten Hamilton i detta avseende även inriktat sig på andra områden. Hugo Jacobs brorson Gilbert, husaröverste även han men i Småland, står nämligen bakom den välbekanta piptobaken ”Hamiltons blandning.”

Soldat i Närke

Därmed blev det det andra ämnet, ”Soldat i Närke”, som Lars Otto Berg valde att under en dryg timme kåsera kring. Mängder av fakta om Närke-karoliner och deras efterföljare med tyngdpunkt på indelningsverkets tid, 1680-tal till 1901, då värnpliktsystemet helt slog igenom. Sålunda hade Närke 1750 46 262 invånare, varav 21 966 var män och 9 542 av dem i värnpliktsåldern 20 — 55 år. Bara en av sju bodde i städer, städer som var befriade från indelningsverket och knekthållet. I stället fick de bära andra bördor. Flottan behövde mycket folk och alla städer — samt Visingsö — fick på sitt sätt dra sitt strå till stacken. Kuststäderna skulle utrusta statsbåtsmän, medan städerna inne i landet fick svara för en särskild kår, som

benämndes uppstädernas bösseskyttar. De skulle bemanna kanonerna ombord eller fungera som prickskyttar med sina bössor och musköter.

Försvaret bestod dock inte bara av de indelta regementenas folk utan det fanns också värvade regementen. Sålunda berättas om ett regemente, som utgjorts av en "sammanrafsad hop av zigenare och tattare, landsvägsluffare och skorstensfejare, avsigkomna, försupna skraddare och skomakare, fiskare, björnjägare, trädgårdsmästare och sjömän, med ett ord av varjehanda, äventyrligt folk från alla landsändar."

Hur kringen drabbade Närke

Under krigstid blev uttaget av soldater ännu högre. 1702 stod 2.200 närkingar under vapen, 12% av länets manliga befolkning. 1808/09 var det 2.500, då motsvarande 5,5% av länets alla män. Hur hårt drabbades då Närke av kringen? Omkring 4000 närkingar lär ha dött eller kommit bort under Karl XII:s fälttåg. Slaget vid Poltava tog en hård tull. Regimentet förlorade omkring 190 man i stupade och de kvarvarande blev till allra största delen tillfångatagna. De ryska trupperna var ändå inte den farligaste fienden. Dålig hygien och bristande sjukvård fick epidemier att explodera och kräva mångdubbelt större förluster. Under ett år förlorade Närkes tremänningsregemente över 500 man utan att överhuvud taget ha varit i strid. Bara genom Guds hjälp och ett experiment med tallknoppsdricka hade situationen kunnat förbättras. Bilden upprepades under nästa krig mot Ryssland - lilla ofreden 1741-1743. Då avled minst 530 av sammanlagt 965 man. Ingen av dem synes ha stupat eller dött av krigsskador, utan köld, umbäranden, trängsel och obefintlig hygien ombord på fartygen orsakade de flesta dödsfallen. Ett kompani, som valt att till häst ta sig runt hela Bottenviken, förlorade bara ett fåtal man.

Fredstiden

Under fredstid var soldatens och ryttarens lott en helt annan. I soldatinstruktionen från 1769 sägs bl.a. att "soldater bör vara oförskräckta, trogna, nyktra och lite högfärdiga". "Vid möten

skall de vara välklädda och ofta ömsa lintyg och strumpor, så orenlighet och ohyra ej får taga överhand. Vidare skall de vara kvicka och färdiga i exercis och övriga skyldigheter, samt vakta sig för spel och fylleri”.

Alla de här soldaterna var emellertid inte heltidstjänstgörande. I fredstid kunde deras tjänstgöring inskränkas till några veckors möten för kompani-, bataljons- eller regementsövningar på olika mötesplatser. Infanteristerna kunde även kommenderas till kronoarbeta under några sommarmånader. Kommenderingarna kunde avse fästningsbygge i Sveaborg, Kristianstad eller Karlsborg, arbete på dockorna i Karlskrona, vid kronobränneriet i Örebro eller som fångvaktare på Långholmen. De användes också som rallare vid järnvägsbyggen eller för att gräva Hjälmare och Göta Kanaler.

Arbetet var tungt, men ofta lärorikt. Vad de lärde sig där av snickeri, stenhuggar- och murningsarbeten kom säkert ofta hemorten till gagn.

Sanna hed

Övningarna skedde som regel på olika övningsplatser, ofta i anslutning till gästgivargårdar. Vid Fellingsbro, Mosås, Lännäs, Edsbergs Sanna samt från 1700-talets senare del vid Sanna hed.

Sanna hed, som av Karl Nissen beskrivits som en i hjärtat av Närke belägen öken. "Den består om sommaren av rekryter och sand, som gratis ställer sig till rekryternas disposition som surrogat för snus och tobak och som samtidigt påminner dem om varav de är komna och var till de skola återvända."

Epilog

1912 var livet på Sanna hed slut och regementet tågade in till Örebro för att ta de nya kasernerna i bruk. En flerhundraårig epok var slut, en epok, som kännetecknats av att försvaret varit bofast ute i bygderna genom soldaterna och ryttarna i sina torp, befälet med sina boställen och övningshedarna med sitt speciella folkliv. I stället följde en period, där folket fick komma till regementet mitt i bygden. Vad som sedan skall följa efter omorganisationen den 1 juli 1991, då regementet upphörde som utbildningsförband, är väl ännu ej helt klart.

Slutade Lars Otto Berg sitt innehållsrika anförande, som inte kom att handla om Överste Brännvin, men som i stället innehöll ögonblicksbilder från generalmönstring med Örebro kompani år 1780. Detaljer, som utelämnats ovan, men som bl.a kunnat berätta, att tre minderåriga volontärer anmält sig. 104 Eric Undén, fyra och ett halvt år, hade varit i tjänst redan vid den föregående generalmönstringen år 1777. Då var han bara ett år gammal. Han var förstås för ung för Överste Brännvin, men det var inte Sällskapetets medlemmar, som andäktigt lyssnade på Lars Otto Berg. Att de inte fick halvvägs utlovad överste-snaps hade en helt annan förklaring.

Göran Sjöberg

Sammandraget av Lars Otto Bergs föredrag har granskats och godkänts av Berg

Stipendiater

De stipendiemedel som Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm kunde överlämna till Karolinska skolan 1993 uppgick till 6.000 kronor, en viss minskning jämfört med föregående år, en följd av att de aktier vari stipendiefonderna är placerade icke gav någon utdelning 1993. Tack vare dels en högst välkommen donation av en intresserad medlem (Birger Nor-sell) och dels ett tillskott ur sällskapets egna medel kunde stipendiebeloppen dock i stort sett vidmakthållas.

Rektor Marianne Troselius meddelar att av 1993 års två stipendier har, enligt kollegiets beslut, det ena — Gellerstedtsstipendiet tilldelats en av skolans teaterlever, *Hannah Fjellström* och det andra — Widlundsstipendiet — *Lisa Ekblad*, samhällsvetenskaplig linje.